

**Наукова
інформація**

Берестечко в Парижі

I

У 1700 році в Кельні були опубліковані «Мемуари месьє Шарля де Баатца сеньйора Д'Артаньяна, капітан-лейтенанта першої роти мушкетерів короля», які стали документальною основою для всесвітньовідомого роману Олександра Дюма «Три мушкетери».

Серед багатьох зафіксованих в «Мемуарах» подій (до речі, значно відмінних від подій описаних в романі) є досить цікава новела про перебування в Парижі однієї з головних діючих осіб українсько-польської війни середини XVII ст., а саме Короля Польщі Яна II Казимира (1609-1672).

Почнемо цитатою з мемуарів: «Казимир, Король Польщі з дому Палатин, зрікся корони так само, як і королева Швеції. Вони до цього були примушені, хоча й намагались зробити собі честь цим зреченням... Перед тим, як стати королем він був єзуїтом, потім Кардина-

лом, а ці дві іпостасі не такі вже й протилежні сану Короля, тому що бути єзуїтом або Кардиналом означає, звичайно, бути переповненим пихою, а часто й схильністю до різноманітних інтриг... Казимир, увірувавши, що Дім Конде йому зобов'язаний за його попередні послуги цьому Дому, звернувся до месьє Принца з проханням надати йому захисток у Франції. Принц де Конде ... домогся від Короля не тільки те, що просив його Казимир, але ще й два значних абатства для нього, зокрема й таке як Сен-Жермен-де-Пре, що давало не менше 80 тисяч ліврів ренти на рік».

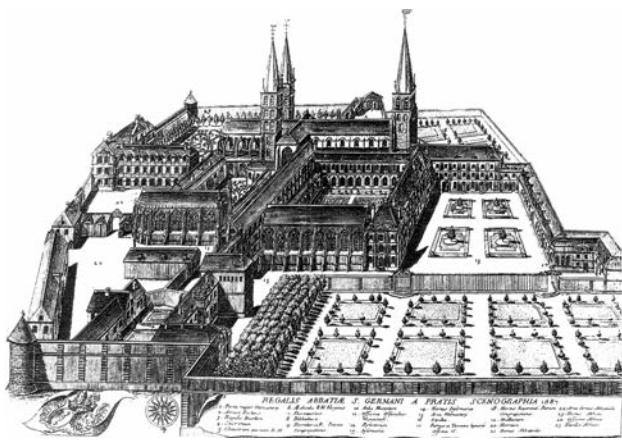
Після зречення від польської корони Казимир у 1668 р. переїхав до Парижу, де і помер на початку 1672 року. Похований він був в абатстві Сен-Жермен-де-Пре в самому центрі французької столиці. Саме це поховання і буде однією з тем пропонованого дослідження.

II

Після смерті Казимира в каплиці абатства, де відбулось його поховання було зведено надгробок у вигляді скульптурної композиції, яка складалась з пам'ятника королю та металевого барельєфу з зображенням моменту битви між козаками і поляками під Берестечком. По обидві сторони барельєфу знаходяться мармурові стели з текстом панегіричної епітафії, присвяченої життю Казимира.

Наводимо цей текст в перекладі з латини:

**Дарунок божественним тіням.
Вічній пам'яті короля Казимира.**

Після всіх шаблів слави і здійснених героїчних звершень нехай навіки спочине тут шляхетний Йоган-Казимир – король Полонії та Швеції.

Наймолодший з родини Вазатенсів могутньої династії Ягелонів він був високоосвіченим, хоробрим, благочесним. Знав мови багатьох народів, в битвах перемагав, доля була до нього прихильною. В сімнадцяти боях і сутичках з ворогами отримував перемоги: підкорив московитів, шведів, бранденбуржців, татар, козаків та інших заколотників.

Всі двадцять років свого правління був милостивим і поблажливим батьком для підданих і всі двадцять років був творцем своєї долі.

Він відзначався хоробрістю і щирим благочестям, більш завзято служив Небу ніж Землі. Був покровителем і захисником монастирів і лікарень Варшави. Його діти народжувались в законному шлюбі. На жаль, всі вони померли. Сам ще не був великим, коли помер старший син, без молодшого його славетний рід скінчився.

Щоб його не вважали королем, який не шанує Бога Христа, ним в Литві були зруйновані святині кальвіністів, а їх спілників вигнано.

Сенат Полонії повернув до католицької віри аварійські секти, упорядкував церковні общини, щоб вони притримувались Законів, які Король проголосив «правом народів».

За його благочесні дії Папа Олександр сьомий надав Казимиру свячене ім'я «Правовірний».

Своїми подвигами він досяг найвищої слави, але після всіх звершень вирішив у 1668 році відмовитись від престолу.

Сльози прощання текли по обличчю Короля. Він оплакував долю свого батька, який в кінці життя був відсторонений від влади. Таким віщим було почуте пророцтво.

Він залишився в пам'яті живих не так своїми перемогами в битвах як повагою і любов'ю до Вітчизни.

Як абат він правив службу з натхненням, його королівське серце стало для ченців святинею.

Помер Король від ран на 17 день січневих календ у 1672 році. В Заповіті сказано, що могильний притулок йому збудують Мойри».

Автором цієї надзвичайно цікавої латиномовної епітафії був чернець абатства Дельфо.

Щодо творців скульптури Короля та барельєфу то ними були відповідно скульптори Сієр де Марсі та Жан Тібо – фахівці найвищого класу. Фінансування робіт забезпечували найближчі родичі Яна-Казимира Анна Гонзаго та герцог д'Енгієн.

III

А тепер повернемося на двадцять чотири роки назад у незабутній 1648 рік. Незабутній для Яна-Казимира, тому що саме цього року його було обрано королем Польщі. Але цей рік незабутній також і для України. 1648 року почалось козацьке повстання під проводом Богдана Хмельницького за визволення України від польсько-шляхетського панування.

Слід зазначити, що попередником Яна II Казимира на польському престолі був його рідний брат Владислав IV Ваза (1595-1648), який намагався залагоджувати конфлікти між православними і католиками, уникати загострення міжнародних протиріч в Речі Посполитій.

В зв'язку з цим, цікавою сторінкою історії є його взаємини з Богданом Хмельницьким. Саме за сприяння Владислава у 1644 році відбулися перемовини Богдана Хмельницького з французьким послом при варшавському дворі графом де-Брежі щодо запрошення запорозьких козаків на французьку службу. У вересні 1644 року він сповістив першого міністра Франції кардинала Мазаріні, що «у запорожців є нині дуже здібний полководець Хмельницький, його тут при дворі поважають, я буду бачитися з ним». Ще через місяць де-Брежі повідомляє: «Цими днями був у Варшаві один з старшин козацької нації, полковник Хмельницький, про якого я писав Вашій емінеції. Він був у мене, я мав з ним дві розмови. Це людина освічена, розумна, сильна в латинській мові. Що стосується служби козаків у його величності¹, то, якщо війни з турками не буде, Хмельницький готовий допомогти мені в цій справі».

У квітні 1645 року Богдан Хмельницький прибув до Франції, де вів перемовини з місцевим командуванням щодо запрошення на французьку службу 2500 запорозьких козаків. Як окремих підрозділ козаки брали участь в облозі та штурмі Дюнкерка під керівництвом

¹ Мається на увазі король Франції Людовик XIV.

герцога д'Енгієна (який після смерті батька у 1646 році став носити титул принца Конде). Тому не дивно, що у 1655 році під час зустрічі з французьким агентом, який приїхав до України, Хмельницький з приємністю згадував дні, які провів у Франції, розпитував про принца Конде, як про «свого старого вождя».

На відміну від Короля Владислава IV, який вважався мудрим політиком, Ян-Казимир мав погану репутацію, «як чоловік безголовий, ні до чого нездатний, в учинках своїх непрогнозований, по теперішньому кажучи – справжній психопат»². Але серед багатьох польських магнатів була надія, що іменем такого нездатного короля, можна буде правити далеко легше, «ніж іменем його серйозного, ділового брата, що мав репутацію чоловіка дуже ошадного, рахункового і доброго господаря»³.

IV

Незважаючи на те, що запорозьке козацтво у 1648 році на виборах Короля Польщі підтримало кандидатуру Яна II Казимира, покладаючись на його обіцянки рахуватись як з соціальними, так і з релігійними прагненнями українського суспільства, сподівання ці виявились марними⁴.

Подальші події показали, що справжньою метою польської влади в особі Яна II Казимира та його оточення (в першу чергу впливових магнатів та верхівки католицького духовенства) було знищення козацтва, ліквідація православ'я і подальше нещадне поневолення українського народу.

Тому наступна польсько-українська війна була неминучою, а битва під Берестечком стала однією з найзапекліших і найграндіозніших баталій як цієї війни так і всієї європейської історії XVII століття.

І дійсно, в битві під Берестечком в червні 1651 року зішлись дві величезні армії (українсько-татарське військо налічувало більше

160 тисяч чоловік, польське біля 200 тисяч) і, незважаючи на поразку і відступ українських військ (обумовлених втечею татар), подальше просування поляків на українські землі було призупинене і боротьба за незалежність продовжувалась ще з більшим завзяттям.

V

В XX століття на честь полеглих на берестецькому полі козаків було побудовано меморіальний комплекс «Козацькі могили»⁵.

Головною частиною цього меморіального комплексу стала Георгіївська церква, збудована як храм-мавзолей. Тут у саркофазі та в нішах стін підземної частини церкви знайшли свій останній спочинок сотні полеглих в битві козаків.

Розписані на біблійні теми інтер'єри церкви (художник Іван Іжакевич (1864-1962) та живописці Києво-лаврської художньої майстерні) викликають естетичне захоплення. На жаль, не збереглися картини І.Іжакевича присвячені самій битві.

На відміну від меморіалу «Козацькі могили» меморіал Яна II Казимира в абатстві Сен-Жермен-де-Пре в Парижі присвячений лише одній особі – самому монарху. В той же час, барельєф, на якому реалістично зображено битву під Берестечком, є не тільки твором образотворчого мистецтва, але й унікальним історичним документом XVII століття, свідомством боротьби українського народу за свободу і незалежність. Документом, який майже невідомий як в історичній так і в мистецтвознавчій українській літературі.

VI

Батальний жанр в творчості французьких художників і скульпторів XVII століття був надзвичайно популярним. Після приходу до влади у 1661 році Людовика XIV і створення Королівської Академії живопису і скульптури головною вимогою до професійних митців

²Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – Т. VIII. – К., 1995- С.102.

³ Там само.

⁴ Симптоматично, що в українських православних Літургіях в 50-х роках XVII століття обов'язково співалась «здраниця» Королю Казимиру: «Утверди, Боже православную християнскую віру, соблюдай, Господи во здравіи Великого Короля Казимира». (На ці «Літургії» звернула мою увагу музикознавець Олена Шевчук).

⁵ В червні 1991 року на відзначення 340-річчя Берестецької битви на цьому полі вперше зібрались сотні тисяч українців для вшанування козацьких героїв.

стає обов'язкове прославлення державницьких діянь Короля і його військових перемог. Під керівництвом Директора Королівської Академії Шарля Лебрена (1619-1690), який водночас був головним художником і декоратором Версалю, працювало біля 250 живописців, скульпторів, граверів і майстрів художніх ремесел. Сам Ш.Лебрен супроводжував Людовіка XIV в його військових походах і відобразив батальні події з участю короля в своїх картинах і гобеленах. На мій погляд, саме з цієї школи «офіційного класицизму» Ш.Лебрена і вийшов талановитий французький скульптор XVII століття Жан Тібо – автор барельєфу «Битва під Берестечком». Хоча в його творчості простежуються і впливи інших майстрів: від великого Леонардо до видатного французького скульптора П'єра Пюже (1622-1694).

VII

Тепер про сам твір.

Складна, багатопігурна композиція барельєфу була виконана автором з професійною ретельністю і відмінним смаком. Ж.Тібо органічно поєднав масштабність панорами бою з увагою до найдрібніших художніх деталей (реалістичних зображень людських тіл, зброї, коней, одягу, порохового диму, прапорів, музичних інструментів). Драматичний контраст між пафосом наступаючої польської кавалерії і непохитним протистоянням цьому наступу козацької піхоти, втеча татарського війська і трагізм гинучих людей і коней – весь цей комплекс подій майстерно переданий автором барельєфу і об'єднаний ним в єдине гармонійне ціле. Фахова досконалість і реалістичне відображення

героїки і трагедії битви ставить цей барельєф в один ряд з найкращими творами європейського образотворчого мистецтва XVII століття.

VIII

P.S. Тепер повернемося до історії самого абатства. Його заснування пов'язане з іменем франкського короля Хільдеберта (511–558) – сина засновника держави франків Короля Хлодвіга (481-511). У 542 році під час війни з вестготами в Іспанії Хільдеберт вивіз з Сарагоси унікальну християнську реліквію – Туніку святого Вінценція, який був замордований під час переслідування християн при римському імператорі Діоклетіані. На честь цього святого Хільдеберт побудував в Парижі базиліку св.Вінценція, в якій і був похований 558 року. Ця базиліка стала основою абатства Сен-Жермен-де-Пре. В різні часи абатство було місцем поховань не тільки королів, але й видатних французьких вчених і діячів культури. Тому не дивно, що поряд з надгробком Яна-Казимира знаходяться меморіальні плити філософа Рене Декарта та поета Ніколя Буало. Щодо Яна-Казимира, то його тлінні останки пізніше було перевезено до Кракова і перепоховано на Вавелі в усипальні польських королів. В історії Польщі він залишився як один з найневдаліших і найбездарніших керівників держави. Як зазначає історик Д. Бантиш-Каменський «під його владою Польща понесла величезні втрати: козаки приєдналися до Росії, Бранденбургу віддана верховна влада над Прусією, втрачені Ліфляндія, Естляндія та Смоленське, Сіверське, Чернігівське князівства». А все починалось з немовби переможної битви під Берестечком.

Джерела та література

1. *Бантыш-Каменский Д.Н.* История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. – История Малой России. – К., 1993. – 625 с.
2. *Грушевський М.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – Т. VIII. – К., 1995. – 856 с.
3. *Крип'якевич І.П.* Богдан Хмельницький. – 2-е вид., випр. і доп. – Львів, 1990. – 408 с.
4. Літургія св. Йоана Златоустого. – Львів, 2008.
5. Літопис Самовидця. Видання підготував Я.І.Дзира. – К., 1971. – 208 с.
6. Мемуары мессира Д'Артаньяна. – М., 1995.
7. *Рославец Е.Н.* Живопись Франции XVII–XVIII веков. – К., 1990.
8. *Смолій В.А., Степанков В.С.* Богдан Хмельницький. – 2-е вид., доп. и перероб. – К., 1995. – 623 с.
9. Українське козацтво. Мала енциклопедія. – К., 2002.
10. Polak Zwiedza Paryz, Winczakiewicz Jan, editeur librairie polonaise a Paris, 1992.
11. Saint-Germain des-Prés, Alain Erlande – Brandenburg – Anne – Bénédicte Mérel – Brandenburg, editions Gisserot. 2001.